

Ženy v politice a postoje veřejnosti

Petra Rakušanová

Nízká míra reprezentace žen v politice je úzce spojena se statusem žen, které jsou vnímány spíše jako sociální skupina, než jako jednotlivci. Zároveň je jejich sociální status výrazně nižší než sociální status mužů. V rozporu s tímto konstruktem je chápání občanství vymezené v rámci teorie radikální demokracie francouzskou teoretičkou Chantal Mouffe. Podle Mouffe by mělo být občanství vnímáno jako forma politické identity, která se plně identifikuje s principy svobody a rovnosti (Mouffe in Seidman, 1995).

Existují dva odlišné přístupy k hodnocení účasti žen v politice. Konzervativní přístup klade velký důraz na sílu politické identity, kterou vnímá jako silnější než identitu genderovou. S tímto postojem se ztotožňuje většina pravicových politických stran, které jsou obecně méně aktivní a flexibilní než strany levicové při přijímání opatření k odstraňování nerovností mezi muži a ženami. Naopak liberální přístup klade důraz na možnost existence odlišné ženské politické kultury.

Můžeme konstatovat, že současná situace v České republice do určité míry kopíruje teoretické přístupy k zapojení žen do politiky. Vedle již zmíněné levicové ČSSD, strany, která je dlouhodobě zastoupena v parlamentu a v posledních dvou volebních obdobích rovněž ve vládě, se k rovnosti mužů a žen rovněž hlásí několik menších liberálních politických subjektů (Humanistická aliance, Strana zelených, Cesta změny, Naděje), které však ve volbách nezískaly potřebných 5 % hlasů pro vstup do Poslanecké sněmovny. Žádná politická strana však dosud v praxi nerealizovala paritní systém nominace kandidátů (střídání muž - žena nebo žena - muž). Britská politoložka Ann Phillipsová poukazuje na rozpor mezi formálním principem rovnosti všech lidí zakotveným ve většině ústavních systémů a každodenní především politickou realitou.

Vedle nominace žen na kandidátky je ukazatelem liberálně konzervativní polarizace otázka umělého přerušení těhotenství nebo legalizace lehkých drog. Zatímco konzervativní strany - především KDU-ČSL a část ODS jsou zastánci zákazu umělého přerušení těhotenství včetně kriminalizace lékařů, kteří by tento zákon porušili, a tvrdých postihů uživatelů tzv. lehkých drog, jsou levicové strany (ČSSD i KSČM) spíše liberální. US-DEU zastává v obou otázkách přísně liberální postoj a její ministr rovněž navrhl zmíněnou liberalizaci drogové politiky.

Protože v současném politickém diskursu hrají predominantní roli muži, je možné chápat odmítání politiky ženami jako odmítnutí mužského politického stylu spíše, než jako odmítnutí politiky jako takové. To může být také důvodem, proč nebyla otázka rovných příležitostí mužů a žen dlouhou dobu v České republice politickým tématem. V posledních parlamentních volbách (červen 2002) se otázce rovnosti mezi muži a ženami věnovala ve svém programu pouze ČSSD. Proto se v tomto textu zaměříme nejen na deskripci účasti žen v politice v České republice a jeho případné proměny, ale také na změny vnímání účasti žen v politice českou veřejností.

Kvóty

Jednou z cest ke zvýšení počtu žen v politice je zavedení systému kvót. Ten u nás není zcela nový – již před rokem 1989 u nás byly, po vzoru Sovětského svazu, zavedeny kvóty zajišťující zastoupení třiceti procent žen. Kvóty byly zakotveny v zákoně a byly rovněž součástí politického programu vládnoucí

Komunistické strany Československa. Je však třeba konstatovat, že nedocházelo k jejímu plnému naplňování. V Sovětském svazu byla kvóta pro Federální radu a státní Dumu 33 %. Narozdíl od NDR, kde obdobné kvóty zajišťovaly místa pro zástupkyně ženských organizací, v ČSSR byl kladen důraz především na reprezentaci zájmů dělnic a rolnic. V tomto ohledu zůstává komunistický přístup, který se soustředil na prezentaci ženy jako matky a dělnice, zakořeněn v myslích většiny českých mužů a žen. Současně docházelo k dvojímu využití kvót – ženy byly nominovány nejen jako reprezentantky žen, ale rovněž jako zástupkyně dělnické třídy.

Po roce 1989, kdy byla tato formální pravidla zrušena, došlo k výraznému poklesu počtu žen v Parlamentu. Co se týče vnitrostranických kvót, ČSSD je jedinou parlamentní politickou stranou, která přijala kvóty pro účast žen ve stranických orgánech a na kandidátkách (1/5). Jak uvádí Hejnová, došlo na stranickém sjezdu v roce 1999 ke změně pravidel pro nominaci žen - zatímco do té doby mohly být nominovány pouze ženy z řad Sociálně demokratických žen (SDŽ), umožnila změna nominaci jakékoli členky strany, bez ohledu na její členství v SDŽ, a došlo tak k většímu otevření nominačního procesu (Hejnová in Marksová-Tominová 2002). Z pohledu na obsazování stranických funkcí však vyplývá, že tyto kvóty nejsou dosud plně obsazovány.

Podle britské politoložky Phillips je „pro proměnu genderových struktur volených zastupitelstev klíčová a nutná změna společenských argumentů, které systematicky představují ženy v podřízené roli; a ať už vnímáte politiku jako reprezentaci zájmů nebo potřeb (nebo obojího), přiblížení se k genderové rovnosti je jednou z minimálních podmínek k transformaci politické agendy“ (Phillips 1995: 82). Co se týče politické diskuse kvót, staví se k nim české političky většinou odmítavě, a to především k formálním kvótám.

Jedním z důvodů jsou negativní reminiscence spojené s kvótami v období komunismu. Druhým důvodem může být nedostatečně vyvinutá politická kultura. Dalším důvodem je, že se političky v médiích prezentují primárně v roli politika, nikoli v roli ženy. Navíc většinou rovněž zdůrazňují fakt, že nemají žádné propojení na feministické aktivistky. Toto chování však nelze chápat jako anti-feministické chování, spíše jako akt racionální volby – snaha obstát v predominantně mužském prostředí – být více muž, než jejich mužské protějšky. V poslední době však dochází na tomto poli ke změnám, především u menších politických stran.

Na tomto místě je možné poznamenat, že v České republice neplatí jeden z modelů obvyklých ve Skandinávii - čím širší vedení strany, tím větší mají ženy zastoupení (Raaum in Bergqvist 1999, Skjeie in Karam et al. 1998). Ve všech sledovaných stranách je v širším vedení (např. výkonná rada, republikový výbor nebo republiková konference) zastoupeno maximálně 10 % žen.

Některé politické strany si nedostatek členek ve straně obecně i ve vedení uvědomují. Řešením bývá založení organizace v rámci struktury strany. Takovou organizaci má pouze ČSSD, podobné struktury pro mladé členy však mají všechny sledované politické strany.

Sociálně demokratické ženy (SDŽ) se charakterizují jako zájmové hnutí v rámci ČSSD. Svůj program zaměřují na ženy a rodinu, řešení otázek postavení žen v ČSSD a jejich zastoupení v jeho orgánech. SDŽ má rovněž regionální organizační strukturu kopírující stranickou strukturu. SDŽ jsou zapojeny do mezinárodních struktur - Socialistická internacionála žen (SIW). Předsedkyní SDŽ je jedna z hlavních iniciátorek tzv. stínové vlády žen a bývalá poslankyně za ČSSD Jana Volfová. Ta byla rovněž 19. března 2002 jmenována předsedkyní nově zřízené Rady vlády pro rovné příležitosti (jedná se o neplacenou funkci).

V březnu 2000 byla několika sociálními demokratkami založena tzv. stínová vláda žen. Ta měla sice proklamovanou podporu vlády, ale obecně byla vnímána spíše jako recese. Tato ne zcela zdařilá akce českých političek byla nicméně naprosto výjimečná v tom, že se postavila do opozice k naprosté většině českých političek, které se veřejně prezentují převážně jako politici bez speciálního zájmu o ženská politická témata a mediálně zdůrazňují, že nemají žádné vazby na feministické aktivity. Tímto způsobem se snaží legitimovat svou politickou existenci.

Ženy v politice na centrální úrovni - parlament, vláda

Při prosazování do vysoké politiky se ženy potýkají s mnoha problémy. V tomto ohledu se jako hlavní problém jeví nikoli nízký počet žen v politických stranách (26 – 52 % členů politických stran jsou ženy), ale fakt, že ženy stále nedosahují klíčových pozic ve stranické hierarchii a mají tedy nízký podíl na výběru kandidátů.

Celkově můžeme říci, že zatímco v letech 1996 - 2002 vzrostl jak podíl žen mezi kandidáty do dolní komory českého parlamentu (celkově o 6 procent), tak podíl žen mezi zvolenými zákonodárci (o 2,5 procenta), dochází k trvalému poklesu v poměru mezi kandidátkami a zvolenými (pokles o 6 procent). Tento fakt je možné vysvětlit několika způsoby. Zaprvé jde o efekt poměrného volebního systému, který je obecně pokládán za méně propustný než systém většinový (Sartori 2001).

Norris rovněž v tomto kontextu poukazuje na fakt, že účast žen v politice je vyšší, pokud je méně volebních obvodů s více mandáty. Zvyšuje se tak podíl zvolených v jednom obvodu a ženy mají zároveň větší šanci dostat se na volitelná místa. Jedinou parlamentní stranou, která při sestavování kandidátních listin pro parlamentní volby reflektuje gender, je ČSSD, avšak i tato strana zaostává za cíli, které si v této oblasti sama určila.

Za druhé, zatímco roste počet žen na kandidátkách politických stran, nárůst je větší u politických stran, které se nedostanou do parlamentu, než u stran parlamentních. Tento fakt dokumentuje také naše analýza dalších politických stran ve volbách 2002 - v devíti z celkového počtu čtrnácti volebních obvodů je počet žen na kandidátkách neparlamentních subjektů vyšší než u parlamentních stran. Avšak i u parlamentních, a to především pravicových politických stran, je patrný pokles zvolených kandidátek - například u Unie svobody a Občanské demokratické strany došlo mezi volbami 1998 a 2002 k poklesu o 3 %, resp. o 0,95 %. Třetím argumentem může být fakt, že ženy jsou na kandidátkách politických stran zařazovány na horší místa než muži.

I přesto, že po zrušení neformálních kvót došlo k propadu v celkovém počtu poslankyň, situace se zlepšuje a v Poslanecké sněmovně (dolní komora Parlamentu ČR) můžeme zaznamenat stoupající trend. Ten je však třeba připisovat především volebním úspěchům levicových politických stran, které častěji než strany pravicové nominují ženy na volitelná místa. V tomto funkčním období zastupuje levice v parlamentu 22 žen (ČSSD 10, KSČM 12) a pravici 12 žen (ODS 8, Koalice 4). Situace v Senátu, který byl ustaven v roce 1998, je však o poznání horší. Zde tvoří ženy dlouhodobě pouze 11 – 12 % členů.

Pokud se podíváme na výsledky podle jednotlivých krajů, zjišťujeme, že v České republice neplatí zcela argument Norris o větší úspěšnosti žen ve větších volebních obvodech. Faktor velikosti volebního obvodu je zde faktorem sekundárním. Za primární považujeme centralizaci politické strany (především podíl centrální strany na nominační proces), odlišnou regionální politickou kulturu, regionální politické klima, pozice politické strany v kraji.

Poslankyně i senátorky jsou rovněž vnímány svými mužskými protějšky i samy navzájem jako méně profesionální a jsou "více identifikovány s humanitními sférami, jako je sociální politika, zdravotnictví, vzdělávání, kultura a regionální otázky" (Seidlová 2001). Obsazují tedy v obou komorách místa v méně prestižních parlamentních výborech spadajících právě do „humanitní sféry“.

Nejnižší účast žen zaznamenáváme ve vládě. Zde je zřetelný trend vyloučit ženy z podílu na výkonu moci. Změna politického systému však v tomto aspektu nepřinesla výrazné změny (ve dvou posledních komunistických vládách byla na federální úrovni pouze jedna žena – ministryně práce a sociálních věcí, a to po dobu půl roku). V šesti vládách v období od roku 1990 až do současnosti působilo pouze 5 ministryň. Celkem dvakrát zastávala žena pozici ministryně zdravotnictví, dvakrát pozici ministryně spravedlnosti a jednou pozice ministryně školství a ministryně obchodu a cestovního ruchu.

Postoje veřejnosti k ženám v politice

Jak v období reálného socialismu, tak v současnosti byl a je princip rovnoprávného postavení občanů jedním ze základních kamenů ústavního systému. Teorie a praktická situace se však odlišovaly a stále odlišují. Na teoretické úrovni měly a mají ženy zákonem zajištěna práva občanská i politická, práva na stejnou mzdu, vzdělání a rovnocenné postavení v rodině. Z analýzy reálné situace i postojů občanů je však zřetelné, že stále existuje nerovný vztah mezi muži a ženami, a to ve všech zmíněných oblastech. Pro potřeby této práce se však omezíme pouze na politickou úroveň.

V roce 1987 byla účast žen ve společenském a politickém životě zkoumána Ústavem pro výzkum veřejného mínění (ÚVVM) ve výzkumu „Názory občanů na prohlubování rovnoprávného postavení žen v Československu a na výchovu k manželství a rodičovství“ (Kobylková et al. 1987). Z tohoto výzkumu vyplývá, že za společensky rovnoprávné považovalo ženy 30 % respondentů (častěji muži a respondenti ze SSR než ženy a respondenti ČSR). Asi 22 % respondentů se domnívalo, že ženy mají možnost se realizovat (častěji ženy a respondenti z ČSR než muži a respondenti ze SSR).

Další významnou skupinu pak tvořili respondenti, kteří se domnívali, že ženy se chtějí společensky angažovat a že chtějí prospět společnosti (shodně 13 % u obou kategorií). Tento názor zastávaly opět častěji ženy a respondenti z ČSR než muži a respondenti ze SSR. Naopak jen desetina respondentů považovala za hlavní důvod ambice žen. Zapojení žen do společenského a politického života hodnotila většina respondentů jako správné, a to ženy, členové občanských a politických organizací a mladší občané častěji než muži, nečlenové a občané starší 60 let. Dotazovaní se domnívali, že aktivita žen v této oblasti prospívá nejvíce společnosti (58 %), spíše než ženě samotné (38 %) a výchově dětí (18 %).

Tato situace velmi dobře reflektovala reálnou účast žen v politice, která byla, přinejmenším na centrální úrovni, velmi nízká. Kvóty, které zajišťovaly účast alespoň 30 % žen v parlamentu, byly většinou alokovány mezi reprezentantky dělnic a rolnic spíše než mezi členky ženských organizací, jak tomu bylo například v sousedním NDR. V průběhu 80. let tak existovala výrazná propast ve vzdělání mezi poslanci a poslankyněmi parlamentu. Zatímco v roce 1986 mělo vysokoškolské vzdělání 40 % poslanců, poslankyň s vysokoškolským vzděláním bylo pouze 7 %. V celém sledovaném období byla ministryní na federální úrovni pouze jedna žena – ministryně práce a sociálních věcí – a to přibližně třetinu funkčního období vlády. Od roku 1968, kdy bylo zavedeno federativní uspořádání, byla ve vládě pouze jedna žena, a to ministryně pošt a telekomunikací v letech 1969-1971. V české vládě nebyla od roku 1969 do roku 1990 žádná ministryně.

Jak ovlivnila změna režimu i politického klimatu názory občanů na zapojení žen do politických funkcí? Ve výzkumu Institutu pro výzkum veřejného mínění (dále IVVM) hodnotilo pozitivně účast žen v politickém životě 77 % respondentů (Kalnická 1997). Z údajů rovněž vyplývá, že podpora rostla kontinuálně v období let 1991-1997. Angažovanost žen hodnotili častěji více pozitivně ženy, dotázaní ve věkové skupině 45-59, lidé v nemanuálních profesích a s vyšším ukončeným vzděláním. Ženy se těšily větší podpoře v obcích od 2 tisíc do 5 tisíc obyvatel a u Středočechů a Jihočechů. Dostatečnost zapojení žen do politického života hodnotilo kladně pouze 20 % respondentů. Ve skupině respondentů, kteří považovali zapojení žen do politiky za nedostatečné, nacházíme nejčastěji ženy (69 %), respondenty ve věkové kategorii 45-59 let (69 %), s vysokoškolským vzděláním (71 %), Středočechy (68 %) a lidi z obcí od 2 tisíc do 5 tisíc obyvatel (74 %).

V dalším výzkumu IVVM byli respondenti dotázáni na to, kterých žen ve společenském a veřejném životě si nejvíce váží (Weinholdová 1998). Na první místo řadili respondenti političky (39 %), osobnosti z kulturní oblasti (12 %) a manželky politiků (4 %). Nejčastěji jmenovali místopředsedkyni ČSSD a PSP ČR Petru Buzkovou a ministryni spravedlnosti Vlastu Parkanovou. Politček si váží nejvíce lidé se středním a vysokoškolským vzděláním. O manželky politiků se naopak nejvíce zajímají ženy s dobrou životní úrovní. Respondenti byli rovněž dotázáni na charakteristiky a vlastnosti, které přisuzují ženám – političkám. Mezi čtyři nejčastěji jmenované vlastnosti řadili průbojnost, odvahu prosadit se (14 %); odbornost (14 %); veřejně prospěšnou činnost, sociální cítění (13 %) a inteligenci, kultivovanost, vzdělanost (10 %). Naopak nejméně si občané vážili manželky politiků a svou volbu zdůvodňovali neadekvátním chováním (25 %); neskromností (17 %); vzbuzováním antipatií (10 %) a touhou po majetku (9 %) ze strany těchto žen. Nejkritičtějšími byli ve svém hodnocení respondenti s nižším vzděláním a špatnou životní úrovní.

Závěr

Jedním z řešení dané situace může být zavedení vnitrostranických kvót pro ženy. Především je však nutná větší aktivita žen - aby se častěji rozhodly působit ve veřejném životě, a to nejen na místní, ale také na celostátní úrovni. Další podmínkou pro zvýšení počtu žen v politice je proměna chápání voličstva - voliči i voličky mohou dát jasně najevo, že pro ně politická strana, která nemá kandidátky na předních místech, není přijatelná. Splněním předchozích podmínek bude vytvořen potenciál pro proměnu politických stran - ženy se budou častěji účastnit jejich fungování a společně s tlakem voličů se budou ženy umísťovat na kandidátních listinách na lepších místech, s větší šancí být zvoleny.

Jakousi první vlašťovkou je občanské sdružení Hlídací fena, které u nás představilo metodu mentoringu, který už je úspěšně používán mezi podnikatelkami nebo vědkyněmi. Hlídací feny představují politický mentoring v rámci projektu "2008 hodin pro prezidentku", jehož cílem by měla být kandidatura ženy na prezidentku v roce 2008 (projekt předpokládá změnu volby prezidenta - z dosavadní nepřímé na přímou). Školitelkami by měly být ženy z řad akademiček, političek a vysokých státních úřednic. Projekt se rozbíhá jak v Praze, tak v Brně. Primárně jsou kontaktovány političky z řad mimoparlamentních politických stran (mezi nimiž je rovněž několik předsedkyň) jako je ODA či Naděje.

Projekt zároveň sleduje jako další cíl utváření nové politiky - budování prostředí vzájemné důvěry a spolupráce napříč politickým spektrem, utváření sociálních sítí, a v neposlední řadě formování alternativních přístupů a politik v oblastech jako je bezpečnost, školství nebo kultura. Jednou z variant konkrétní podpory by měla být vzájemná mediální podpora - prezentování názorů (i opačných) dalších žen-političek, aby se zlepšila jejich medializace. Potencionální adeptky nejen na post prezidentky, ale rovněž poslankyň nebo ministryň by měly být svými kolegyňemi i odbornicemi školeny v oblastech jako je lobbying nebo kontakt s médii. Jedná se tedy o jakési utváření prostředí „podhoubí“ pro hlubší, strukturální změnu.

Naše společnost, časopis Centra pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
Rakušanová, Petra. 2003. „Ženy v politice a postoje veřejnosti“. *Naše společnost* 1 (1-2): 25 – 28.

Literatura

- Bergqvist, Ch. et al. 1999. *Equal Democracies? Gender Politics in the Nordic Countries*, Oslo: Scandinavian University Press.
- Kalnická, V. 1997. *Zapojení žen do politických funkcí*. Tisková zpráva. Praha: IVVM.
- Karam, A. et al. 1998. *Women in Parliament: Beyond Numbers*. Stockholm: International IDEA. Available on-line: <http://www.idea.int/women.htm>; (naposledy navštíveno 24.3.2002).
- Kobylková, V. et al. 1987. *Názory občanů na prohlubování rovnoprávného postavení žen v Československu a na výchovu k manželství a rodičovství*. Praha: ÚVVM.
- Mouffe, Ch. 1995. "Feminism, Citizenship, and Radical Democratic Politics" in Nicholson, L., Seidman, S., (eds): *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 321.
- Nárovcová, A., D. Machátová, D. Samková 2002. *Zaměření činnosti Výboru pro rovnost ČMKOS* Also available on-line http://www.cmkos.cz/vpr_zamereni.php; naposledy navštíveno 24.7.2003
- Phillips. A. 1995. "Quotas for Women" in *The Politics of Presence*, Oxford: Clarendon Press.
- Rakušanová, P. 2002. "Ženy na kandidátkách politických stran a srovnání se zahraničím" in Linek, L., L. Mrklas, A. Seidlová, P. Sokol: *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*, Praha: IS AS CR.
- Šalamounová, P. 2001. "Demographic and Social Characteristics of Members of the Parliament of the CR (1993-1998)", in Linek, L., Šalamounová, P.: *The Parliament of the Czech Republic, 1993-1998: Factbook*, Prague: IS AS CR.
- Sartori, G. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*, Praha: Sociologické nakladatelství.
- Seidlová, A. 2001. "How Do Female Deputies Differ from Male Deputies", paper presented in Krakow ECPR conference, June 2001.
- Weinholdová, E. 1998: *Občané o ženách v našem veřejném a politickém životě*. Tisková zpráva. Praha: IVVM.